

ΤΟ ΧΩΡΙΟ «ΧΩΣΤΙΑΝΕΣ» ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΜΟΓΛΕΝΩΝ¹

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1184 ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Α΄ Κομνηνὸ (1183-1185) «πρόσταξις»², στὴν ὁποία περιέχονται σαφεῖς μαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία βλαχικοῦ στοιχείου στὸ θέμα Μογλενῶν. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς ἔδωσαν οἱ Κομάνοι - προνοϊάριοι τοῦ θέματος Μογλενῶν μὲ τὴ συστηματικὴ ἀθέτηση τῶν φορολογικῶν τους ὑποχρεώσεων ἀπέναντι στὴν Ἀθωνίτικη μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ μὲ τὶς πέρα ἀπὸ τὶς ἀρμοδιότητές τους παρεμβάσεις στὶς οἰκονομικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν ἴδια μονὴ καὶ σὲ παροίκους τοῦ θέματος³. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ βλαχικὸ στοιχεῖο, διακρίνονται στὸ αὐτοκρατορικὸ αὐτὸ ἔγγραφο τῆς Μεγίστης Λαύρας δύο ὁμάδες Βλάχων : Βλάχοι «διαφέροντες»⁴ τῆ εἰρημένη μονῆ (τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου)»⁵ καὶ Βλάχοι «ἀλλότριον»⁶ (φυσικά, γιὰ τὴ μονὴ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἐφόσον ἀντιπαραβάλλονται σὲ αὐτοὺς οἱ «διαφέροντες»)⁷. Μαζὶ μὲ τοὺς «ἀλλοτρίους» αὐτοὺς «βλάχους» ἀναφέρονται καὶ «βούλγαροι»⁸, ἐνῶ δὲν συμβαίνει νὰ μνημονεύονται καὶ Βούλγαροι «διαφέροντες» ἢ «οἰκεῖοι» τῆς μο-

---

1. Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ παρόντος ἀρθροῦ πολὺτιμη μοῦ στάθηκε ἡ συμπαράσταση τῶν σεβαστῶν μου Καθηγητῶν κ. Νικολάου Π. Ἀνδριώτη, Καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, καὶ κ. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιο, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκφράζω τὶς ἀπειρες εὐχαριστίες μου. Ἐπίσης εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν κ. Στέφανον Ι. Παπαδόπουλον, Καθηγητὴν τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Ἰωαννίνων, καὶ τὸν κ. Ἰωάννην Κ. Χασιώτην, Διδάκτορα, βοηθὸν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πού εἶχαν τὴν καλωσύνη νὰ διαβάσουν τὸ χειρόγραφο μου καὶ νὰ μοῦ κάνουν πολλές χρήσιμες ὑποδείξεις καὶ διορθώσεις.

2. Γιὰ τὴν χρονολόγησι τῆς ἐκδοοῦς τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ βλ. D. Anastasijevic et G. Ostrogorsky, Les Koumanes pronoiaires. Melanges H. Gregoire. «Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves», XI (1951), 23.

3. Βλ. τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου στοὺς RC 47 (= Rouillard et Collomp, Actes de Lavra, Πρόσταξις ἁ'Alexis I Comnène, 47).

4. Ἦσαν δηλ. φόρου ὑποτελεῖς στὴν μονὴ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου.

5. RC 47, στ. 22· πρβλ. καὶ στ. 30-31 : «βλάχοι τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου»· στ. 48 : «(βλάχοι) ὑπ' αὐτὴν (μονὴν ἁγίου Ἀθανασίου) ὄντες».

6. Ἐ. ἁ., στ. 12.

7. Ἐ. ἁ., στ. 22 : «Ἄλλὰ καὶ οἱ διαφέροντες...».

8. Ἐ. ἁ., στ. 13-14 : «ἀλλοτρίους βλάχους ἢ βουλγάρους».

νῆς¹. Ἐνάμεσα στίς κτήσεις ποὺ εἶχε ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὸ θέμα Μογλενῶν, ἀναφέρεται καὶ τὸ «χωρίον Χώστιανες»², ὄχι γιατί οἱ κάτοικοί του ἔχουν ἀνάμιξη στὰ ζητήματα ποὺ προκάλεσαν τὴν ἔκδοση τοῦ ἐγγράφου, ἀλλὰ ἐντελῶς συμπτωματικά : γιατί «ἐντὸς τῶν δικαίων» τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὑπάρχει ἓνα μοναστήρι, ὅπου ἔχει δημιουργηθῆ κάποιο πρόβλημα ἀπὸ «προσκαθημένους» σὲ αὐτὸ «δουλευτάς τινας»³. Γι' αὐτὸ δὲν γίνεται κανένας λόγος γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες»: ἐξυπακούεται μόνο ὅτι ἦσαν «διαφέροντες» στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας, ἐφόσον τὸ χωριὸ ὑπαγόταν «ὑπ' αὐτὴν»⁴.

Ἡ «πρόσταξις» τοῦ Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ ἐγγράφο ποὺ περιέχει τὴν μαρτυρία τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες». Ἐκατὸ περίπου χρόνια παλαιότερα — συγκεκριμένα στὰ 1086 — ἀπὸ τὸν «Χρυσόβουλλον Λόγον» τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ (1081-1118), ἀρ. 3 D⁵, παραδίδεται ὑπὸ τὸν τύπο «Χοστιάνη»⁶ τὸ ὄνομα ἐνὸς χωριοῦ ποὺ ὑπαγόταν στὸ θέμα Μογλενῶν⁷ καὶ ποὺ ὁ αὐτοκράτορας παραχωροῦσε ὡς «δωρεάν» στὸν «πρόεδρον καὶ κατεπάνω Ἀβύδου» Λέοντα Κεφαλᾶν, «εἰς ἀνταμοιβὴν» τῆς νίκης του κατὰ τοῦ Βαϊμούνδου στὴν Λάρισα. Μιὰ τρίτη μαρτυρία, ποὺ περιέχεται σὲ ἐγγράφο τοῦ ἴδιου αὐτοκράτορα καὶ ποὺ ἀναφέρεται σὲ συνέχεια τῆς ἴδιας ὑπόθεσης γιὰ τὸ ἴδιο χωριό, μᾶς δίνει τὸν τύπο «Χοστιάνους»⁸, συνδέοντας ἔτσι, μὲ τρόπο ποὺ δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ἀμφισβήτηση, τοὺς τύπους «Χοστιάνη» καὶ «Χώστιανες» (ποὺ τοὺς χωρίζουν ἑκατὸ σχεδὸν χρόνια) σὰν παραλλαγές ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου ὀνόματος, ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου χωριοῦ.

Ἄλλὰ ποιὰ εἶναι ἡ προέλευση τοῦ τοπωνύμιου αὐτοῦ; Ἡ παρουσία τοῦ χ σὲ ὅλους τοὺς παραδιδόμενους τύπους ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται γιὰ προβλαχικὸ ὄνομα, γιατί ἡ διάλεκτος τῶν Βλάχων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ θέμα Μογλενῶν δὲν διατηρεῖ τὸ χ στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης⁹. Ὡστόσο, τὸ τοπωνύμιο

1. Ὁ ὄρος «οἰκεῖο» περιέχεται στὸ ἐγγράφο σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ τὸν ὄρο «ἀλλότριου», στ. 12-13.

2. Ἔ. ἀ., στ. 51.

3. Ἔ. ἀ., στ. 51-63.

4. Ἔ. ἀ., στ. 51.

5. 3 D (= F r. D ö l g e r, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10. Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. München. Nr. 3, Chrysobullus Logos des Kaisers Alexis I Komnenos (1081-1118).

6. D. 3, στ. 6, 14. Πρβλ. RC 41 : «Χοσιάνη».

7. D. 3, στ. 14 : «τὸ διαληφθὲν ἐν τῷ θέματι τῶν Μογλενῶν χωρίον τὴν Χοστιάνη».

8. RC 42, στ. 34 : «τοῦ χωρίου Χοστιάνους τοῦ ἐν τῷ θέματι τῶν Μογλενῶν διακειμέ-νου». Πρβλ. καὶ στ. 39, 61, 74.

9. Βλ. G. W e i g a n d, Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung. Leipzig 1892, σ. 20, καὶ πρβλ. T h. C a r i d a n, Meglenoromânii. I. Istoria și graiul

αυτό φαίνεται ότι έχει λατινική προέλευση. Ρίζα του είναι πιθανώς το ουσιαστικό *hostia* (σφάγιο, θύμα). Ἐκείνη καταλήξει, ἢ -άνους πού ἐμφανίζεται ἄκλιτη¹ καί πού παραφθορά της φαίνεται νά εἶναι ἡ κατάληξη -ανες, πού ἔχει ἤδη ἀπολέσει τόν τόνο καί πού ἐμφανίζεται ἐπίσης ἄκλιτη², δέν μπορεῖ νά εἶναι ἄλλη ἀπό τήν λατινική -anus, πού ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι ξένη, ἐκφέρεται ὁμοίотροπα σέ ὄλες τις πτώσεις. Ἐπειδή ὁμως ἡ κατάληξη αὐτή εἶναι γνωστή σάν παραγωγική ἐπιθέτων πού κατάγονται ἀπό κύρια ὀνόματα καί πού πῆραν τή σημασία ἐκείνου πού ἀνήκει στό δηλούμενο ἀπό τὸ κύριο ὄνομα (π.χ. *Sulla* - *Sullanus*) ἢ ἀπό προσηγορικά (π.χ. *Montanus*, *Urbanus*) καί ἄλλα, πού ἐν συνεχείᾳ ἀποδεσμεύτηκαν καί ἐγιναν τὰ ἴδια κύρια (π.χ. *Tertulianus* κλπ.)³, θά μπορούσε ἴσως τὸ τοπωνύμιο «Χοσιτιάνους» νά ἐρμηνευθῆ σάν «τόπος τοῦ θύματος» ἢ «τόπος κάποιου λατρείας μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ τὴν προσφορά θύματος». Μιά τέτοια ἐτυμολογία μᾶς μεταφέρει σέ χρόνια ρωμαϊοκρατίας, κάπου στό τρίτο τμήμα τῆς Μακεδονίας (*Macedonia Tertia*)⁴, ἐφῶσον ἡ περιοχή τοῦ μετέπειτα θέματος Μογλενῶν, ἢ παλιὰ Ἄλμωπια, ἀναμφισβήτητα ὑπαγόταν ὀλόκληρη στόν τομέα τῆς Πέλλας. Ἄλλὰ σέ ποιὸ σημεῖο τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῆς Μακεδονίας βρισκόταν τὸ χωριό, μόνο τὸ σύγχρονο τοπωνύμιο τῆς ἴδιας περιοχῆς μπορεῖ νά μᾶς πληροφορήσει. Πραγματικά, τὸ τοπωνύμιο *Uošan'* (καί *Uošin'*)⁵, πού ἀνήκει στό βλαχόφωνο χω-

lor. București 1925, σ. 67, 138 - 139. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ παραβολή αὐτὴ γεννᾷ ἐρωτηματικά, γιατί, ἐνῶ ὁ Weigand γράφει γιὰ «ἐξαφάνιση ἢ καλύτερα γιὰ τροπὴ» τοῦ χ τῶν ἐλληνικῶν καί σλαβικῶν λέξεων σέ υ, ὅπως στή λέξη *mor* (<χορός>κουτσοβλαχ. *horu*) ἢ στή λέξη *surumau* (<σίρομα> ἱστρο/ρουμ. *siromah*), πάνω στό ἴδιο θέμα ὁ *Capidan* σημειώνει τὴν πτώση τοῦ χ στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης (*ranes*<*hranesc*), παραθέτει μόνο παράδειγμα φωνηεντοποίησης στό μέσο τῆς λέξης (*streaua*<*streha*) καί σημειώνει ἐπίσης τὴν πτώση του στό τέλος τῆς λέξης (*vla*<*vlah*), χωρὶς νά ἀναφέρῃ καί περίπτωση φωνηεντοποίησης. Οἱ ἀντιφάσεις αὐτὲς ὀφείλονται στό γεγονός ὅτι ὁ Weigand ἐργάστηκε περισσότερο στή *L'umnița* (ἔ.ἀ., σ. XVII κ. ἐπ.), ἐνῶ ὁ *Capidan* στή Θεσσαλονίκη μὲ τοὺς μαθητὲς του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ὀσσανη, καί ἔτσι ὁ καθένας τοὺς ἄκουσε διαφορετικὸ ἰδίωμα. Μὲ τὸ χ στὴ διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν συμβαίνουν τὰ ἐξῆς : ἡ πτώση του (ὄχι φωνηεντοποίηση) στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης εἶναι γενικὴ ἢ φωνηεντοποίησή του στό μέσο τῆς λέξης εἶναι ἐπίσης γενικὴ ἢ φωνηεντοποίησή του στό τέλος τῆς λέξης παρατηρεῖται μόνο στή *L'umnița*, ἐνῶ στὰ ἄλλα χωριά ἀποβάλλεται. Ἐπίσης ἡ παρατήρηση τοῦ Weigand, αὐτόθι, σημ. 22, ὅτι διατηρεῖται τὸ χ στό κύριο ὄνομα *Hristo* δέν εἶναι ὀρθή. Τὸ ὄνομα αὐτὸ στὴν βλαχικὴ εἶναι *Itsa* καί ὄχι *Hristo*.

1. RC 42, στ. 34 : «τοῦ χωρίου Χοσιτιάνους». στ. 39 : «χωρίου τῆς Χοσιτιάνους». στ. 61 : «τοῦ χωρίου Χοσιτιάνους». στ. 74 : «τῷ χωρίῳ Χοσιτιάνους».

2. RC 47, στ. 51 : «τοῦ ...χωρίου Χώστιανες».

3. Γιάννη Στ. α. μ. ν. ο. υ. Βόλτες Ὀνοματολογικὲς. Σειρὰ πρώτη, Ἀθήνα 1929, σ. 205 κ.ἐ.

4. *Livius*, XLV 29.

5. Ἐπειδὴ στὴν ἐργασία αὐτὴ περιέχονται λέξεις καί κείμενα βλαχικά μὲ ἰδιάζουσα

ριὸ πὸν σήμερα ἔχει τὴν ἐπίσημη ὀνομασία Ἄρχάγγελος καὶ πὸν βρίσκεται στὴ ΒΔ πλευρὰ τοῦ Πάικου¹, φαίνεται ὅτι βρίσκεται σὲ ἄμεση σχέση μετὰ τὸ λατινογενὲς Hostianus².

Σύμφωνα μετὰ τοὺς φωνητικούς νόμους πὸν διέπουν τὴν διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν, ἀπὸ τὸν παραδιδόμενον μεσαιωνικὸν τύπον «Χοστιάνη», πὸν φαίνεται ὅτι ἀντικατέστησε τὸν παλαιότερον «Χοστιάνους» ἐξ αἰτίας τῆς κατάληξης -άνους, πὸν ἦταν ἀπροσάρμοστη στὴ γλῶσσα τοῦ ἰθαγενοῦς ἑλληνικοῦ στοιχείου, μπορεῖ νὰ προέρχεται ὁ βλαχικὸς τύπος Уо-ѡан' ὡς ἐξῆς : 1) Τὸ ἀρχικὸν χ ἀποβάλλεται (π.χ. ѡом<homo>³). 2) Τὸ μετὰ τὴν πτώση τοῦ χ ἀρχικὸν ο διασπᾶται σὲ ѡο (π.χ. ѡου<ovum, ѡом<homo>⁴). 3) Τὸ τελικὸν ἰ ἐπηρέαζει τὸ προηγούμενον η, πρᾶγμα πὸν συμβαίνει συνήθως μετὰ τὴν κατάληξη -ἰ τοῦ πληθυντικοῦ (π.χ. ан (<anus), πληθ. ан'). 4) Τὸ s γίνεται ѡ ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ ἐπομένου ἰ (π.χ. serpens>siarpi>ѡarpi), ὕστερα ἀπὸ πτώση τοῦ t (π.χ. уѡа<ustia). 5) Ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου ἀπὸ τὴν κατάληξη στὴ ρίζα μαρτυρεῖται ἤδη μετὰ τὸν τύπον «Χώστιανες», πρᾶγμα πὸν σημαίνει ὅτι εἶχε συντελεσθῆ πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ χ. Πιθανότατα σημειώθηκε ἡ ἐξῆς

φωνητικὴ, παραθέτω ἕνα πίνακα τῶν φθόγγων πὸν συναντοῦνται σὲ αὐτὰ καὶ πὸν δὲν ἀποδίδονται μετὰ τὸ λατινικὸν ἀλφάβητο :

ä ἡμίφωνο οὐρανικὸν, ὅπως στὴ λέξις but (bat)

a ἡμίφωνο οὐρανικὸν πὸν βρίσκεται πλησιέστερα πρὸς τὸ a καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἔνρινο e, ἰ μακρὰ φωνήεντα e, ἰ

o + a μετὰ δύναμη φθόγγου

e βρίσκεται μετὰ τὸν ea τῆς Ὀσσανης καὶ τοῦ e τῆς Λούγκουντας (Βλ. σ. 58 κ.ε.καὶ σημ. 3)

ѡο, ѡа, ѡä, ja, ѡi ἀνιοῦσες δίφθογγοι μετὰ ἡμίφωνο τὸ πρῶτον συστατικὸν στοιχεῖον

oἰ κατιοῦσα δίφθογγος

l', l οὐρανίσκειο, ὅπως στὴ λέξις λιακὸν

ѡ συριστικὸν δασύ, ὅπως στὴ λέξις chapeau, ἀλλὰ μετὰ μειωμένη δασύτητα

tѡ συγκλειστικὸν συριστικὸν, ὅπως στὴ λέξις chap.

1. Χρησιμοποιοῦ τὸ ὄρωνυμον μετὰ τὴν εὐρύτερη ἔννοιάν του. Βλ. σχετικὰ Cvijić, Grundlinien der Geographie und Geologie von Mazedonien und Altserbien. Nebst Beobachtungen in Thrazien, Thessalien, Epirus und Nordalbanien. Petermanns Mitteilungen, Ergänzung.-Heft Nr. 162, Gotha 1908, σ. 294.

2. Δὲν γνωρίζω σὲ ποιά τεκμήρια στηρίζεται ὁ I. Dujčev καὶ ταυτίζει τὴν Hostiana μετὰ τὴν Φούστανη· βλ. σχετικὰ G. Čankova-Petkova, La population agraire dans les terres sous la domination byzantine aux XIe-XIIe siècles «Byzantinobulgarica», Σόφια 1962, 300 καὶ ὑποσημ. 6, αὐτόθι.

3. Ἀνεξήγητη μένει ἀπὸ βλαχικὴν πλευρὰ ἡ διατήρηση τοῦ χ στὸν παραδιδόμενον ἀπὸ τὸν A. Stučk τύπον Hosiani, Makedonische Fahrten. II Die Makedonischen Niederlande, Sarajevo 1908, σ. 77. Πρὸς βλ. καὶ χάριτη.

4. Εἶναι περιέργον ὅτι ὁ Weigand πὸν πρῶτος κατέγραψε τὴν διάλεκτον τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν, παραδίδει τὸν τύπον Ošin, ἔ.α., σ. XVI. Ἀλλὰ καὶ ὁ μαθητὴς του Capidan πὸν ἀσχολήθηκε μετὰ αὐτὴν διεξοδικὰ γράφει Ošani, ἔ. ἀ. passim.

ἐξέλιξη: Ἐκ τὸν τύπο «Χοστιάνη» προέκυψε ὁ τύπος «Χόστιανη», πιθανῶς κατ' ἀναλογία πρὸς τὰ σλαβόθετα σὲ ἄνη¹. Ἐκ αὐτὸν προήλθε ἔπειτα ὁ τελικὸς *Uošan'* μὲ τὸν τρόπο πού δείξαμε παραπάνω. Ὅσο γιὰ τὸν ἄλλο τύπο, *Uošiñ'*, πού ἀκούεται παράλληλα, φαίνεται ὅτι προέκυψε μὲ ἀφομοίωση τοῦ προηγούμενου *a* πρὸς τὸ ἡμίφωνο *ɣ*, πού ἀκολουθεῖ.

Ἡ ἐξέλιξη *Χοστιάνη* > *Uošan'* δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ στοιχεῖο πού ὀδηγεῖ στὴν ταύτιση τοῦ μεσαιωνικοῦ χωριοῦ τοῦ θέματος *Μογλενῶν* μὲ τὸ βλαχόφωνο χωριὸ τοῦ Πάικου. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, πού, ὅπως θὰ δοῦμε, συνηγοροῦν γιὰ τὴν ταύτιση αὐτή.

Στὸν «Χρυσόβουλλον λόγον» τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, πού ἐπικυρώνει τὴν «δωρεάν» τοῦ χωριοῦ «Χοστιάνη» πρὸς τὸν Λέοντα Κεφαλαῦν, ἀναφέρονται καὶ τὰ ἐπόμενα: «(ἐξκουσσευθ(ήσε)τ(αι) δὲ τὸ εἰρημένον χωρίον)... (ἀπὸ) παροχ(ῆς) σιδήρου ἢ καρφοπετ(ά)λ(ων) καὶ μαζίου»². Ἡ προσφερόμενη ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα «ἐξκουσσεία» προϋποθέτει τὴν παρουσία ἐντὸς «τῶν δικαίων» τοῦ χωριοῦ μαντεμιῶν καὶ καμίνων παραγωγῆς «μαζίου» καὶ ἐργαστηρίων κατασκευῆς καρφοπετάλων. Μὲ τὴν πληροφορία αὐτὴ διασταυρῶνεται μιὰ παράδοση τῶν Βλάχων τῆς Ὀσση — ἔτσι ἀποδίδεται τὸ τοπωνύμιο στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα —, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ χωριὸ «πιάστηκε» μὲ μαντέμια³. Ἐκεῖνοι πού τὸ ἔχτισαν, σταμάτησαν πρῶτα στὴ Νώτια (Νῆντι)⁴, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἄρρεσε ἡ ζωὴ στὸν κάμπο καὶ ἀνέβηκαν στὸ Πάικο γιὰ νὰ δουλέψουν σὰν σιδεράδες στὴ Ρασαδίστεια, στὴν Μπάλτα, στὴν Κουπάτσα: πὼς τὰ φτυάρια τους, ὅταν ἤρθαν, ἦσαν ἀκόμη ξύλινα καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχαν σιδερένιο ὑνί, ἔδεναν πολλὰ μαζὶ πέταλα ἀλόγων στὸ ἄροτρο. Ἡ παράδοση αὐτὴ ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ τὴν «παλαιὰν ἐκβολάδα καὶ σκωρίαν» — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἔκφραση τοῦ Στράβωνα (IX 23, 399) — πού βρίσκεται κατεσπαρμένη σὲ τοποθεσίες κοντὰ στὴν Ὀσση.

Στὴν «πρόσταξιν» τοῦ Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ ἀναφέρεται ὅτι «ἐντὸς τῶν δικαίων τοῦ ὑπ' αὐτὴν (μονὴν τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου) χωρίου Χόστιανες / εἶη μοναστήριον ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος»⁵· ὅτι «προσκάθηνται δουλευταί / τινες ἐξῶθεν τοῦ τοιοῦτου μοναστηρίου»⁶ καὶ ὅτι ὑπάρχει «μύλων»

1. Βλ. γιὰ τὴν κατάληξη αὐτή, G. S t a d t m ü l l e r, Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἡπειροῦ. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» 9(1934), 160.

2. D 3, στ. (26) 36.

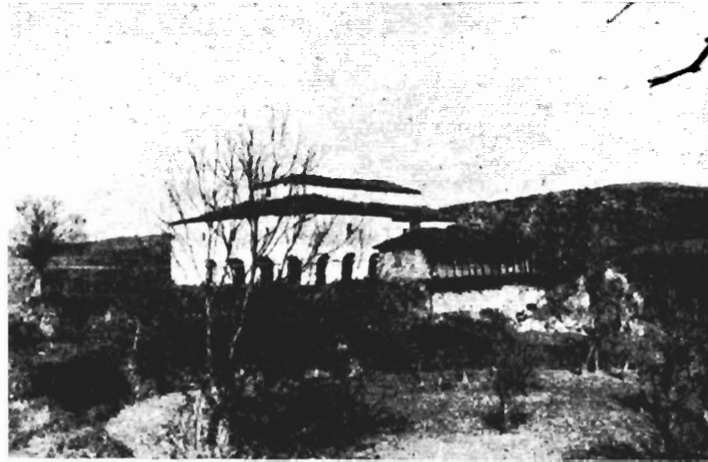
3. «Si zăcătsq cu madeamurj».

4. Νῆντι ἢ Νᾶντι ἢ Νοντι, τὸ γνωστὸ τοπωνύμιο καὶ χωριὸ πού ὁ J i r e c e k ταυτίζει μὲ τὸ «φρούριον Ἐνώτια κεκλημένον, γειτονοῦν τοῖς Μογλένοις» (Κεδρ. Βόνν. II 462) στὴν βιβλιοκρισία του πάνω στὴ μελέτη τοῦ W e i g a n d, Vlacho - Meglen. «Archiv für slavische Philologie» 15 (1893), 97.

5. RC 47, στ. 51-52· πρβλ. στ. 57, 58, 62.

6. Ἐ. ἄ., στ. 52-53.

«εἰς τὸ χωριὸν τῆς μάνδρας»¹. Καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα μᾶς μεταφέρουν στὴν σημερινὴ Ὑσση γιὰ τὸν παρακάτω λόγο : Στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὑπῆρχε ἕως τὸ 1918 ἓνα μοναστήρι ποὺ τιμῶταν στὴ μνήμη τοῦ Θαύματος τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ (6 Σεπτεμβρίου)². Ἀπὸ τὸ μοναστήρι αὐτό, στὸ

Εἰκ. 1. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. ΝΔ πλευρά.

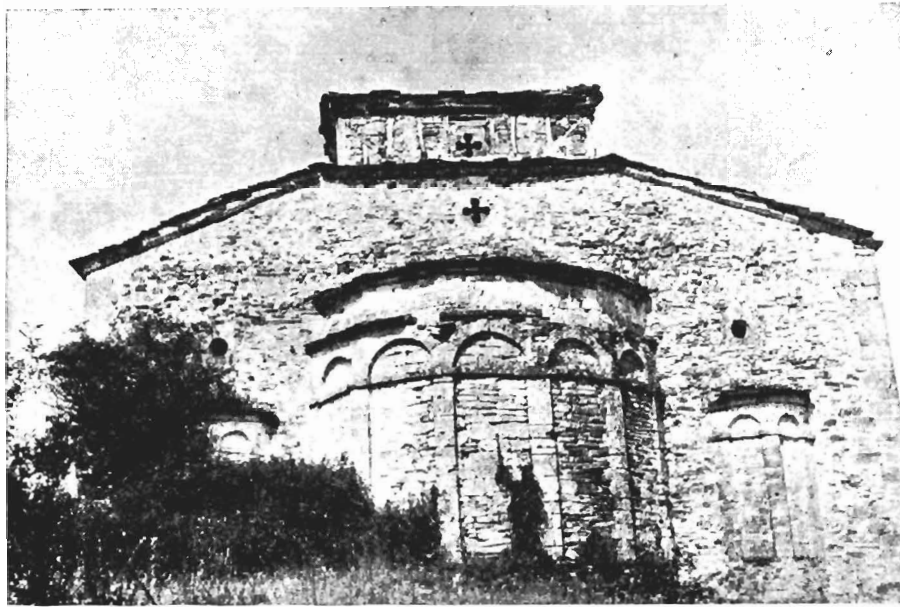

Εἰκ. 2. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Δυτικὴ πλευρά.

1. Ὑ. ἄ., στ. 60.

2. Ὁ Th. Caridan ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν Ὑσση στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, δημοσιεύει στὴν μελέτη του, ἔ.ἄ., φωτογραφία τοῦ μοναστηριοῦ.

όποιο όφείλεται και ή σημερινή όνομασία του χωριού, ύπάρχει σήμερα μόνο ή εκκλησία που τιμάται και αυτή στο όνομα του Ἄρχαγγέλου Μιχαήλ¹, καθώς και ελάχιστα κτηριακά κατάλοιπα, ένα πλακόστρωτο, πιθανώς αύλης, και ύπολείμματα περιφερειακού, πιθανώς, τοίχου, που δείχνει την έκταση που θά είχε το μοναστήρι σαν κτηριακό συγκρότημα². Οί κάτοικοι του χωριού λένε για το μοναστήρι ότι είχε πολλά κοπάδια και κτήματα³ και πολ-

Εικ. 3. Ἐκκλησία Ἄρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἀνατολική πλευρά.

λούς δουλευτάδες, που πήγαιναν στα χωράφια, οδηγούσαν τα ζώα στη βοσκή, παρασκεύαζαν γαλακτοκομικά προϊόντα ή δούλευαν στα κουκούλια. Είχε ακόμη και ένα μύλο. Σήμερα δεν ύπάρχει ό μύλος αυτός, αλλά μαρ-

1. Βλ. εικ. 1-3. Μιά επιγραφή στο έσωτερικό της εκκλησίας και κάτω από τη δυτική είσοδο λέγει ότι «Ἡ Ἁγία Αὐτή Ἐκκλησία Ἄρχαγγέλου Μιχαήλ ιστορίθη ιερατέβοντος του / Πανιεροτάτου Μητροπολίτου Μογλενών Κ. Κ. Καλλινίκου, Μοναχοῦ Ἄθανασίου / Μιχαήλ Ἱερέως. / Διά χειρὸς ἀδελφῶν Ἐυαγγέλου Νικολάου Ἀναστασίου Ζωγράφων ἐκ Κρουσόβου / ἐν ἔτει 1888», δηλαδή 30 χρόνια μετά την κτίση που έγινε στο «1858 ΕΤΟΣ», όπως αναγράφεται στην έξωτερική πλευρά της ίδιας εισόδου.

2. Βλ. εικ. 4.

3. Ὁ Capidan, ἔ.α., σ. 23, ἀναφέρει όνομαστικά τις γαίες και τα δάση που ἀνηκαν ἄλλοτε στο μοναστήρι και που περιήλθαν στην κατοχή της Ὀσμανης: Puntea-Popa' a, Valea-di-N'ari κλπ.

τυρεῖται ἢ παρουσία του ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς τοποθεσίας, ὅπου βρισκόταν, «Moara lu Sfîti Rangel», καθὼς καὶ ἀπὸ ἓνα τραγούδι τῆς Ὑοσανης, ποῦ ἔχει καταγράψει ὁ Capidan, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἓνα «στεφάνωμα στὸ μύλο, σ' αὐτὸν ποῦ ἀνήκει στὸ μοναστήρι»¹. Τὸ γεγονός ὅτι τόσο τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴν περιφέρεια τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες», ὅσο καὶ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στὴν περιφέρεια τοῦ

Εἰκ. 4. Τμῆμα περιφερειακοῦ πιθανῶς τοίχου τῆς μονῆς.

χωριοῦ Ὑοσανη ἔχουν πολλὰ κτήματα, πολὺ προσωπικὸ καὶ ἀπὸ ἓνα μύλο, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μὴ ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενον νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο μοναστήρι, ποῦ ἔχει μετονομασθῆ. Στους κατοίκους τοῦ χωριοῦ ἔχει ἐπιζήσει ἢ παράδοση ὅτι τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου ἔχει χτισθῆ στὴ θέση ἄλλου, παλαιότερου. Σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Capidan, τὸ παλαιότερο αὐτὸ μοναστήρι κάηκε ἀπὸ τοὺς μωαμεθανοὺς Βλάχους τῆς Νώτιας γύρω στὰ 1790². Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν νὰ ἔχουμε ἐδῶ περίπτωση μετονομασίας κατὰ τὴν ἀνοικοδόμηση, εἴτε γιὰτὶ ἢ παλιά ἀφιέρωση εἶχε λησμο-

1. Th. Capidan, Meglenoromâni. II. Literatura populară la Meglenoromâni. București 1928, σ. 16: Lu Pepa (ἀφηγητῆς Stoju Duma, 12 χρόνων, ἀπὸ τὴν Ὑοσανη), στροφὴ 4η, στίχος 4ος: «La moara si 'ncurună, la tsea di mănăstir».

2. Capidan I, σ. 23.

νηθῆ, εἴτε γιατί ἡ μέρα ὅπου τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Θαύματος τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στάθηκε κρίσιμη στοὺς ἀγῶνες τῶν χριστιανῶν Βλάχων τῆς Ὑοσάνης κατὰ τῶν νεόφυτων τῆς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ τῆς Νώτιας¹, χωρὶς, φυσικά, νὰ ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἡ μετονομασία πολὺ παλαιότερη².

Στὴν ἴδια «πρόσταξιν», τοῦ Ἀνδρόνικου Α΄ Κομνηνοῦ περιέχεται, ὅπως εἶδαμε, ἡ πληροφορία ὅτι τὸ χωριὸ «Χώστιανες» ὑπαγόταν στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀθωνίτη Ἁγίου Ἀθανασίου. Νομίζω ὅτι μιὰ ἀμυδρὴ ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνιχνεύσουμε στὶς παραδόσεις τῆς Ὑοσάνης. Σύμφωνα μὲ αὐτές, ἐκεῖνοι ποὺ ἔχτισαν τὴν Ὑοσάνη, ἦσαν πολλοὶ λίγοι : ἑφτά ἄνθρωποι³ ἢ λίγο περισσότεροι : ἑφτά οἰκογένειες καὶ ἔχτισαν ἑφτά μικρὰ χωριά, ποὺ βρισκόνταν ἐκεῖ τριγύρω : στὰ «Ἀμπέλια», στοὺς «Θάμνους» κ.λ.π.⁴. Μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, μαζεύονταν ὅλοι στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (Sfiti Tanas), ποὺ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, στοὺς πρόποδες τοῦ Deal⁵, ἀντίκρυ στὸν «Κάτω Μαχαλᾶ (Dijosa Mală)»⁶. Μιὰ φορὰ, καθὼς τοὺς εἶχε συνάξει τὸ πανηγύρι στὴν ἐκκλησία, σκέφθηκαν πὼς θὰ ἦταν καλὰ νὰ ζοῦνε μαζὶ καὶ ἔτσι ἔμειναν στὴν Ὑοσάνη, κοντὰ στὴν ἐκκλη-

1. Γιά τοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς βλ. C a p i d a n I, σ. 21 κ.έ.

2. Ὁ Ν. Γ. Π ο ὑ λ ι ο ς, Περὶ τῆς τοπογραφικῆς σημασίας τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἀναγνώρισιν ἀρχαίων ἱερῶν. «Λαογραφία» 4, 19, γράφει ὅτι «οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ ὄνομασία χριστιανικῆς τινος ἐκκλησίας παρέμεινεν ἢ αὐτὴ ἀνέκαθεν. Διὰ πολλὰς αἰτίας ἡ ἀφιέρωσις τῆς ἐκκλησίας μεταβάλλεται, μάλιστα δὲ ἂν ἐρειπωθεῖσα ἢ ἐγκαταλειφθεῖσα ἢ βεβηλωθεῖσα ἀποδίδεται εἰς τὴν λατρείαν, ἐγκαινιζομένη μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός, ὅτε πλέον ἢ προηγουμένη ἀφιέρωσις ἔχει λησμονηθῆ».

3. Παραθέτω ἐδῶ μιὰ παραλλαγή τῆς παράδοσης αὐτῆς, καθὼς καὶ μετάφραση : «An vecl' u vācoț ra an șapți locur cāti un ȳom. Și zisiră: A1, s - na dupom s - na fatsim Uoșan'. Și șa si zăcătso cātu nu di șapți ȳamini». Στὰ παλιὰ χρόνια ἦταν σὲ ἑφτά μέρη ἀπὸ ἓνας ἄνθρωπος. Καὶ εἶπαν: Ἔντε νὰ μαζευτοῦμε νὰ κάνουμε τὴν Ὑοσάνη. Καὶ ἔτσι πιάστηκε τὸ χωριὸ ἀπὸ ἑφτά ἄνθρωπους» (ἀφηγητῆς Τρύφων Ὑοσης, τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Μαρίας, τὸ γένος Γ. Κετράκη. Γεννήθηκε στὴν Ὑοσάνη τὸ 1896. Κάτοικος Ὑοσάνης, γεωργός).

4. Ἄλλη παραλλαγή τῆς ἴδιας παράδοσης: «Uamini vinira di diparti și si mpartsora. Cătiva tolfur sadu an cupatsă, cătiva an Ișnitsă, an Vin'ur, an Musal'a, an Casa lu Petca'a, lu Risaf, lu Vașa. La un pănăgir la Sfiti Tanas si dūnara tȳots an Uoșan'și narcum vizura ca ra bun si ja prī una, Și gāmasara an Uoșan'» Οἱ ἄνθρωποι ἦρθαν ἀπὸ μακριὰ καὶ χωρίστηκαν. Μερικὲς οἰκογένειες ἔμειναν στὴν Κουπάτσα, μερικὲς στὴν Ἰλέσνιτσα, στὰ Ἀμπέλια, στοῦ Μούσα, στὸ Σπίτι τοῦ Πέτκα, στοῦ Ρισάφ, στοῦ Βάσα. Σὲ ἓνα πανηγύρι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου μαζεύθηκαν ὅλοι στὴν Ὑοσάνη καὶ ἔπειτα εἶδαν ὅτι ἦταν καλὰ νὰ εἶναι μαζὶ. Καὶ ἔμειναν στὴν Ὑοσάνη (ἀφηγητῆς Βασίλειος Πάγιας τοῦ Εὐαγγέλου καὶ τῆς Μαρίας, τὸ γένος Παπαγεωργίου. Γεννήθηκε στὴ Λ'uinitsa τὸ 1908. Ἐργάσθηκε σάν ράφτης στὴν Ὑοσάνη, ὅπου καὶ νυμφεύθηκε. Πέθανε πρὸ δύο ἐτῶν. Γιά τὴν φωνητικὴ τοῦ ἀφηγητῆ αὐτοῦ βλ. σ. 59. σ. 59).

5. Βουναλάκι ποὺ ὑψώνεται ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ.

6. Βλ. εἰκ. 5.

σία¹. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ βούλιαξε καὶ στὴ θέση της ἔστησαν ἓνα ξύλινο σταυρό. Σήμερα, κάθε φορὰ πού περνοῦν ἀπὸ ἐκεῖ, κάνουν τὸν σταυρό τους².

Ἄν πάρουμε σὰν ἱστορικὸ δεδομένο τὴν παράδοση τῆς καταχωσμένης ἐκκλησίας, μπορούμε μὲ πολλὴ πιθανότητα νὰ θεωρήσουμε τὴν *Dijosaā Malā* τοῦ χωριοῦ, πού βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ξύλινου σταυροῦ³ σὰν τὸν προβλαχικὸ πυρήνα τῆς Ὑοσανης γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους : Εἶναι γε-

*Εἰκ. 5. Τοποθεσία Sfili Tanas, πάνω στὸ νεοχαραγμένο δρόμο. Τὴν φωτογραφία πῆρα ἀπὸ τὴν τοποθεσία Murmintur. Διακρίνονται οἱ στέγες τῶν σπιτιῶν τῆς *Dijosaā Malā*.*

γονὸς ὅτι ἡ Ὑοσανη ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ νερό. Ὁ Caridan ἀναφέρει ὅτι τὸ νερὸ πού εἶχε στίς μέρες του, τὸ εἶχαν φέρει ἀπὸ τὸ *Sopatu-Popal'ā*, μιὰ πηγὴ πού βρίσκεται στὰ μέσα τοῦ δρόμου πού φέρνει ἀπὸ τὴν Ὑοσανη στὴν *Leascova* (σημ. Τρία Ἑλατα)⁴. Ἀντίθετα, ἡ *Dijosaā Malā* ἔχει νερό, γιατί ἡ πτυχή

1. Τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ τους *Uošin'* οἱ χωρικοὶ σχετίζουν μὲ τὸ σλαβικὸ ἀριθμητικὸ *osem*, γιατί λένε ὅτι ἀπὸ ἑπτὰ χωριά ἐγινε ἓνα ὄγδοο, ἢ μὲ τὴν τουρκικὴ λέξη *hos* πού σημαίνει «καλά», γιατί βρῆκαν ὅτι ἡ συνένωση τῶν 7 χωριῶν σὲ ἓνα ἦταν μιὰ καλὴ λύση γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση δυσκολιῶν στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Τὴν δεύτερη αὐτὴ ἐκδοχὴ ἄκουσε καὶ ὁ Caridan, ὁ ὁποῖος μάλιστα παραδίδει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἑπτὰ αὐτῶν χωριῶν.

2. Πρβλ. παράδοση Β. Πάγια, σ 56 σημ. 4.

3. Σήμερα στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει χαραχθῆ δρόμος. Βλ. εἰκ. 5.

4. *Caridan II*, σ. 22.

τοῦ βουνοῦ ὅπου βρίσκεται, διαρρέεται ἀπὸ τὸ Izvor, τὸ ποταμάκι ποῦ χύνεται στὸ Rqu-Mari (Μεγάλο Ρέμα), ποῦ περνάει ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς Νώτιας καὶ ἐνώνεται μὲ τὸν Μογλενίτσα. Πάνω ἀπὸ τὴν DiJoasă Mală καὶ μέσα στὸν χῶρο τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ βρίσκεται ἡ τοποθεσία Murmintur, ποῦ ἦταν παλιὸ νεκροταφεῖο¹. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶναι νοητὴ ἡ παρουσία νεκροταφείου μέσα σὲ χωριό, πρέπει ἀρχικὰ ἡ θέση Murmintur νὰ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴν περίμετρό του καὶ ἐπομένως τὸ χωριό ἦ, ἂν λάβουμε ὑπόψη τὶς παραδόσεις, τὸ ἔνα ἀπὸ τὰ ἑπτὰ χωριά καὶ φυσικὰ αὐτὸ ποῦ εἶχε τὸ προβλαχικὸ ὄνομα, δὲν θὰ ἐκτεινόταν καὶ στὴν περιοχὴ ποῦ κατέχεται σήμερα ἀπὸ τὴν Ὅσση, ἀλλὰ θὰ περιοριζόταν στὴ πτυχὴ τοῦ βουνοῦ ποῦ ἐκτείνεται ἀνάμεσα στὸ Deal καὶ στὴν θέση Murmintur.

Θὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ θαυμάσιο ἂν ὁ ξύλινος σταυρός, ποῦ εὐλαβικὰ χέρια στήριζαν ἄλλοτε στὰ κράσπεδα τοῦ Deal, εἶχε σταθῆ ἀσάλευτος μπροστὰ στὴ ροὴ τῶν αἰώνων, ἔτσι ποῦ νὰ δείχνη μὲ ἀκρίβεια τὴ θέση μιᾶς καταχωσμένης ἐκκλησίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, δὲν θὰ ἦταν ὀρθό, ἐπειδὴ δὲν συμβαίνει αὐτό, νὰ ἀρνηθοῦμε στὴν παράδοση αὐτὴ κάθε πραγματικὸ ἔρεισμα, γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ποῦ τιμᾶται στὶς 18 Ἰανουαρίου, γιορταζόταν στὰ παλιὰ χρόνια ἰδιαίτερα στὰ χωριά τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν. Ἐσφαζαν ἕνα-δυὸ βόδια ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὰ ἔβραζαν καὶ ὅλες οἱ οἰκογένειες ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ κρέας, προσφέροντας τὸν ὀβολό τους στὴν ἐκκλησία². Ὅμως ἡ παράδοση τῆς βουλιαγμένης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου δὲν συνδέεται μὲ τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ, ἀλλὰ μὲ ἄλλη, τῆς 1 Φεβρουαρίου, κατὰ τὴν ὁποία τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος. Παραθέτω τὴν παράδοση, ὅπως τὴν ἄκουσα: Sfaca an vinea un tserp la un pri Setšca; la jungl'au ši la dărau curban. Ši un timp zăbăvi si vină. Dintru ca zăbăvi mult, ȳamini cătsara si dună gailē, ca nu vini tserbu. Pri la mirindi, vini umarot ši nu la lāsara si rapoasă ši la jungl'ara. Ši tuntsea l'a blastimo tserbu ši lant timp nu privini. Ši bāsērica tsea an loc ši rāmasi sup pimint. Ši aȳ pusara ȳamini ună crutsi disupru. Ši mo ancă fac crutsi ȳamini, con tȳec pri cola³.

1. Πρὶν ἀπὸ τρία χρόνια μποροῦσε νὰ διακρίνη κανεὶς καθαρά τὸ περίγραμμα τῶν τάφων. Ἀλλὰ μὲ τὰ ἔργα ποῦ ἐκτελοῦνται τώρα ἐκεῖ καταστράφηκαν καὶ τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τοῦ νεκροταφείου.

2. J. B. W a c e, M. A. - M. S. T h o m p s o n, M. A., The Nomads of the Balkans. An account of Life and Customs among the Vlachs of Nothern Pindus, London (α' ἐκδ. 1914), σ. 141.

3. Παραθέτω τὴ μετάφραση: Κάθε χρόνο ἐρχόταν ἕνα ἐλάφι τὴν 1 Φεβρουαρίου. Τὸ ἔσφαζαν καὶ τὸ ἔκαμναν κουρμπάνι. Καὶ μιὰ φορὰ ἄργησε νὰ ἔρθῃ. Ἐπειδὴ ἄργησε πολὺ, οἱ ἄνθρωποι ἄρχισαν νὰ στεναχωριοῦνται ποῦ δὲν ἦρθε τὸ ἐλάφι. Τὸ μεσημέρι, ἦρθε κουρασμένο καὶ δὲν τὸ ἄφησαν νὰ ξεκουραστῇ καὶ τὸ ἔσφαζαν. Καὶ τότε τοὺς βλαστή-

Ὁ Ἅγιος Τρύφων δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὴν παράδοση, λατρεύεται ὅμως ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς Βλάχους τῶν Μογλενῶν¹. Γι' αὐτό, μπορεῖ νὰ ὑποθεθῆ ὅτι ἔχει γίνει σύγχυση στὶς ἡμερομηνίες δύο παλιῶν τοπικῶν λατρειῶν. Ὡστόσο, ἡ παραδιδόμενη ἐπωνυμία τῆς καταχωσμένης ἐκκλησίας ἢ τοῦ τόπου, ὅπου βούλιαξε ἡ ἐκκλησία «Sfiti Tanas», δὲν μᾶς δεσμεύει γιὰ νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἡ χειμερινὴ ἡμερομηνία τῆς 18 Ἰανουαρίου εἶναι ὅπωςδήποτε ἡ λανθάνουσα ἡμερομηνία τῆς ἄλλης τοπικῆς λατρείας, πὺ ἐξυπακούεται ἀναγκαστικά, γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: Ξέρουμε ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες» ἦσαν «διαφέροντες» στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας. Γι' αὐτό μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ἔχτισαν μιὰ ἐκκλησία στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτη, τοῦ νέου καὶ ξακουστοῦ Ἁγίου, πὺ σὰν ἄλλος Μωσῆς ράβδισε τὸν τραχὺ Ἄθω καὶ ἐκεῖνος ὑποτάχθηκε καὶ ἔδωσε ἀγίασμα², γιὰ νὰ τιμήσουν τὸν κτίτορα τῆς μονῆς πὺ κατεῖχε τὸ χωριὸ τους³. Ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς πὺ μᾶς μεταφέρει στὶς 5 Ἰουλίου, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Ἀθωνίτη Ἁγίου, ἐνισχύεται ἀπὸ κάποιο στοιχεῖο πὺ περιέχεται στὴν παράδοση πὺ παραθέσαμε παραπάνω: Σχετίζεται σὲ αὐτὴ ἡ κατάχωση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου μὲ τὴ βίαη θυσία τοῦ ἐλαφιοῦ, πὺ ἔρχεται μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ προσφέρεται ἐκούσιο θῦμα. Τὸν μῦθο τοῦ ἐλαφιοῦ ὁ ἀείμνηστος Στίλπων Κυριακίδης θεωρεῖ σὰν «ἐγκατάλειμμα λατρείας προχριστιανικῆς» πὺ «ἐσχετίσθη κατὰ τὸπους πρὸς χριστιανικὰς πανηγύρεις ἢ μᾶλλον ἐχρησίμευσεν ὡς πυρὴν σχηματισμοῦ τοιούτων»⁴. Ἡ παραλλαγὴ τῆς Ὁσάνης ἔχει ὅλα τὰ κοινὰ σημεῖα πὺ ἐπισήμανε ὁ Κυριακίδης στὶς παραδόσεις πὺ συγκέντρωσε: Τὴν

μησε τὸ ἐλάφι καὶ ἄλλη φορὰ δὲν ἦρθε. Καὶ ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἔπεσε ἐπὶ τόπου καὶ ἔμεινε κάτω ἀπὸ τὴ γῆ. Καὶ ἔβαλαν οἱ ἄνθρωποι ἓνα σταυρὸ ἀπὸ πάνω. Καὶ τώρα ἀκόμα κά-
νουν τὸ σταυρὸ (τους) οἱ ἄνθρωποι, ὅταν περνοῦν ἀπὸ κεῖ.

Ὁ ἀφηγητὴς Β. Πάγιας, ἐπειδὴ κατάγεται ἀπὸ τὴν L'umnitsa καὶ ἔζησε στὴν Ὁσάνη, ἔχει ἀνάμικτη φωνητικὴ. Διατηρεῖ π.χ. τὸ ο στὴ θέση τοῦ ρ ἢ το ε στὴ θέση τοῦ ea, λέγει ὅμως mo ἀντὶ (a)cmä, cola ἀντὶ cälä. Σημειῶνω ἐδῶ παρατήρησή μου σχετικά μὲ τὸ ε τῆς Λούμνιτσας: βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ ea τῆς Ὁσάνης καὶ στὸ ε τῆς Λούγκουντσας καὶ ἀκούεται μόνο ἐφόσον ἀκολουθεῖ συλλαβὴ ἢ καὶ μόνο σύμφωνο, π.χ. tref, ἀλλὰ videa.

1. Γιὰ τὴν λατεία αὐτὴ θὰ γίνῃ λόγος σὲ προσεχῆ μου ἐργασία.

2. G e l z e r, Vom Heiligen Berge und aus Makedonien. Reisebilder aus den Athos-Klostern und dem Insurrektions-Gebiet, Leipzig 1904, σ. 85

3. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο, τὸν ἐπονομαζόμενο Ἀθωνίτη, στὶς ἀρχὲς τοῦ 962. Βλ. σχετικά G. T h e o c h a r i d e s, Kurze geschichtliche Übersicht des Heiligen Berges Athos. «Balkan Studies» 1 (1960), 100.

4. Σ τ. Π. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, Θυσία Ἐλάφου ἐν νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις. «Λαογραφία» 6, 189-215.

προσέλευση τοῦ ἐλαφιοῦ σὲ ὀρισμένο πανηγύρι· τὴν ἐκούσια προσφορά του νὰ θυσιασθῇ· τὴ σπουδὴ τῶν ἀνθρώπων νὰ τὸ θυσιάσουν, χωρὶς νὰ τοῦ δώσουν τὸν καιρὸ νὰ ἀναπαυθῇ, πράξις ποὺ τιμωρήθηκε μὲ τὴν μὴ ἐπανάληψη τῆς προσέλευσης τοῦ θύματος. Λείπει μόνο τὸ στοιχεῖο τῆς διανομῆς τοῦ κρέατος, τὸ ὁποῖο ὅμως ἀνευρίσκουμε στὴν μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ζωντανὴ παράδοση τῆς σφαγῆς βοδιῶν καὶ διανομῆς τοῦ κρέατος, συνήθειας ποὺ ἔχει κληρονομηθῆ ἀπὸ τὸ μακρυνὸ παρελθόν¹. Ὡστόσο, στὴν παράδοση τῆς Ὁσάνης περιέχεται ἓνα στοιχεῖο ποὺ τὴν ξεχωρίζει ἀπὸ τὶς ἄλλες — τουλάχιστο αὐτὲς ποὺ συγκέντρωσε ὁ Κυριακίδης —, ἡ ἡμερομηνία. Ἐνῶ δηλαδὴ σὲ ἐκεῖνες ἢ προσέλευση τοῦ ἐλαφιοῦ σχετίζεται μὲ θερινὲς γιορτές², στὴν παραλλαγὴ τῆς Ὁσάνης συνάπτεται μὲ χειμερινή, τὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος. Δὲν ὀνομάζεται βέβαια ἡ ἴδια ἢ γιορτὴ, δίδεται ὅμως ἡ ἡμερομηνία της, ἡ 1 Φεβρουαρίου. Ἀλλὰ ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ δὲν ταιριάζει μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς παράδοσης. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ἐκκλησία ποὺ τιμᾶται στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου νὰ πανηγυρίζει τὴν 1 Φεβρουαρίου. Ἀντίθετα ἢ ἄλλη, τῆς 5 Ἰουλίου, τοῦ Ἀθωνίτη Ἁγίου Ἀθανασίου θὰ ἦταν σύμφωνη μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς παράδοσης καὶ θὰ ἔφερνε συγχρόνως τὴν παραλλαγὴ τῆς Ὁσάνης στὸν κύκλο τῶν ἄλλων παραλλαγῶν, ποὺ σχετίζονται τὴν προσέλευση τοῦ ἐλαφιοῦ μὲ θερινὴ ἡμερομηνία. Ἐπομένως, αὐτὴ ἔχει πιθανότητες νὰ ἦταν ἡ ἀρχικὴ ἡμερομηνία τῆς παράδοσης.

Ὁ Κυριακίδης συσχέτισε τὸν μῦθο τοῦ ἐλαφιοῦ μὲ τὴν λατρεία τῆς ἀγροτικῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος, ποὺ ἀσκοῦσε τὴν δύναμή της «ἐπωφελῶς ἢ καὶ βλαπτικῶς ὅταν ἦτο ὠργισμένη ἐπὶ τὴν βλάστησιν καὶ προκοπὴν τῶν σπαρτῶν, ἔχει δὲ ὡς ζῶον ἴδιον τὴν ἔλαφον»³. Ἡ συσχέτιση αὐτὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον ἢ λατρεία τοῦ Ἀθωνίτη Ἁγίου νὰ ἀντικατάστησε κάποια ἄλλη χριστιανικὴ λατρεία, ποὺ ἀποτελοῦσε καὶ αὐτὴ συνέχεια προχριστιανικῆς λατρείας, τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος. Καὶ ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖο ποὺ ἡ παράδοση τοῦ ἐλαφιοῦ σὲ κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ χωριά τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν δὲν εἶναι γνωστὴ, παρὰ μόνο στὴν Ὁσάνη. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος ἔχει θερινὴ γιορτὴ καὶ δὲν ἀποκλείεται τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες» νὰ πανηγυρίζε στὶς 24 Ἰουνίου, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία τιμᾶται τὸ Γενέσιον

1. Βλ. W a c e - T h o m p s o n, ἔ.ἀ.

2. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, ἔ.ἀ. σ. 198: 20 Ἰουλίου, Προφήτη Ἡλία (Ἀιβλάση)· 26 Ἰουλίου, Ἁγία Παρασκευὴ (Πέτρα)· 20 Ἰουνίου (Γριντᾶδες)· 15 Αὐγούστου (Δεμάτι)· 29 Ἰουλίου, Ἁγίου Ἰωάννου (Ἀρτοτίνα)· 16 Ἰουλίου, Ἁγ. Ἀθηνόγενους (συναξάρι)· ἐξαίρεση ἀποτελεῖ μία, τὴν δευτέρη μέρα τοῦ Πάσχα (Μέγα Μοναστήρι), ποὺ πέφτει ἄλλοτε τὸν Μάρτιο καὶ ἄλλοτε τὸν Ἀπρίλιο, εἶναι δηλαδὴ ἔαρινή.

3. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, ἔ.ἀ. 201.

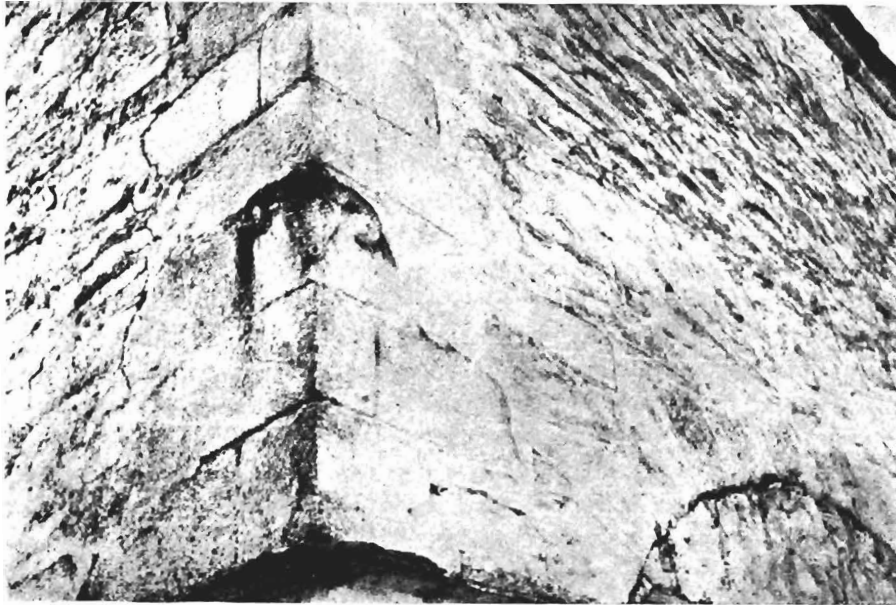
τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν νὰ ὑπῆρχε πραγματικὰ ἐκεῖ ἓνα τέμενος τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος, ἂν μάλιστα ληφθῆ ὑπόψη ὅτι ἡ Θεὰ τῆς βλάστησης ὡς σήμερα συχνὰ ἀφήνει τὴν ὀργή της νὰ ξεσπάη στὸν κάμπο ποὺ ἀπλώνεται ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴν Ὁσάνη, ἀνάμεσα ἀπὸ Τζένα καὶ Πάικο, ξεσηκώνοντας ἓνα δαιμονισμένο ἀγέρα, ποὺ ἀρπάζει στέγες, ξεριζώνει δένδρα καὶ σαρώνει τὰ σπαρτά. Οἱ Βλάχοι τοῦ κάμπου αὐτοῦ ὀνομάζουν τὸν καταστρεπτικὸν αὐτὸν ἀγέρα *uscatā grindinā* (στεγνὸ χαλάζι). Στὰ παλιὰ χρόνια σκέπαζαν τὰ σπίτια τους μὲ πλάκες ἀντι κεραμίδια, γιατί μόνο ἔτσι μπορούσαν νὰ ἔχουν τὸ κεφάλι τους *sub uscat* (κάτω ἀπὸ στεγνὸ, κάτω ἀπὸ στέγη).

Δὲν θὰ εἶναι ἴσως ἐξαιρετικὰ τολμηρὸ νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ἡ σύγχυση ποὺ διαπιστώνουμε στὴν παράδοση τοῦ ἐλαφιοῦ καὶ τῆς καταχωσμένης ἐκκλησίας στὶς ἡμερομηνίες δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλὰ προδίδει σκόπιμη μετάθεση μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ἀπὸ ἀποψη χαρακτῆρα λατρείας. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Ἅγιος Τρύφων γιορτάζεται σὰν προστάτης τῶν γεωργῶν καὶ ἡ ιδιότητά του αὐτὴ τὸν φέρνει σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὴν Ἀγροτέραν Ἀρτεμιν. Ἄν πρόκειται γι' αὐτό, τότε τὰ πράγματα θὰ συνέβησαν ὡς ἐξῆς : Οἱ Βλάχοι τῶν Μογλενῶν, ἀπὸ παράδοση γεωργοί, ἔφεραν μαζί τους τὴ λατρεία τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος. Ἐκεῖνοι ποὺ ἀνέβηκαν στὸ Πάικο καὶ ἔγιναν κάτοικοι τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες», γνωρίστηκαν μὲ μιὰ τοπικὴ λατρεία, ποὺ ἦταν καὶ αὐτὴ ἀγροτική, ἀλλὰ διέφερε ἀπὸ τὴ δική τους ἀπὸ ἀποψη ἐποχιακῆ. Ἀρχικὰ προσαρμόστηκαν στὴν θερινὴ ἡμερομηνία τῆς 5 Ἰουλίου (τοῦ Ἀθωνίτη Ἁγίου Ἀθανασίου) ποὺ πιθανῶς παραμέρισε τὴν παλαιότερη, τῆς 24 Ἰουνίου (τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου). Ἐπειδὴ ὅμως ἡ παράδοση ἔχει δύναμη ἀκαταμάχητη, ἐπανῆλθαν ἀργότερα στὴ δική τους, τὴ χειμερινή, τῆς 1 Φεβρουαρίου. Ἔτσι, ἐνῶ ἡ ἐκκλησία τους ἐξακολούθησε νὰ τιμᾶται στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, τὸ ἐλάφι μετάθεσε τὴν ἡμερομηνία τῆς προσέλευσής του σὲ αὐτὴ στὴν 1 Φεβρουαρίου.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ «Ἁγίου Ἀθανασίου, τοῦ Ἀθωνίτη», ὅπως πιστεύουμε, τὸ «μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ» μὲ τὸν «Μύλο τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ» καὶ ἡ ἀνάμνηση τῶν κατοίκων τῆς Ὁσάνης ὅτι τὸ χωριὸ τους «πιάσθηκε» ἀπὸ μαντέμια, ἀποτελοῦν στοιχεῖα ποὺ συμβάλλουν στὴν ἐδραίωση τῆς ἀποψης ὅτι «Χώστιανες» καὶ *Uošan'* εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο χωριό. Στὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἔρχεται νὰ προστεθῆ ἓνα ἀκόμη : Τὸ ἐλάφι ποὺ ἐπέζησε στὶς παραδόσεις τῶν Βλάχων τῆς Ὁσάνης. Γιατί δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴ σκεφθῆ ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡ *hostia* ποὺ ἔδωσε ἀφορμὴ στὴ γένεση τοῦ τοπωνύμιου *Hostianus*.

Μετὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες» μέσα στὸ θέμα Μογλενῶν, ἔχουμε νὰ προσθέσουμε τὰ ἐξῆς : Ὅλα τὰ δεδομένα πείθουν ὅτι τὸ χωριὸ «Χώστιανες» εἶναι προβλαχικὴ ἐγκατάσταση. Ἐπομένως οἱ κάτοικοι

του αρχικά ήσαν Ἕλληνες καὶ ἀργότερα «Ἕλληνες καὶ βλάχοι διαφέροντες τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἄθω». Ἡ παρουσία σὲ αὐτὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, πὸ θὰ ἐκβλαχίσθηκε, ἴσως εἶναι τὸ μοναδικὸ γεγονός πὸ μπορεῖ νὰ δώσῃ ἐξήγησιν στὴν ἐπιβίωσιν τοῦ τύπου Hosiani πὸ παραδίδει ὁ Struck¹ γιὰ τὴν Ὅσανη καὶ πὸ μένει ἐντελῶς ἀνεξήγητη μὲ τὴ φωνητικὴ τῶν Βλάχων.

Εἰκ. 6. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. ΒΔ ἐξωτερικὴ γωνία μὲ κεφαλὴ κριοῦ.

Ὅλα τὰ δεδομένα πείθουν ὅτι «τὸ χωρίον τῆς μάνδρας» πὸ βρίσκεται «ἐντὸς τῶν δικαίων τοῦ χωρίου Χώστιανες» ὑπῆρξε χῶρος λατρείας χωρὶς διακοπή, τουλάχιστο ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἐδῶ, χωρὶς, φυσικά, νὰ ἀποκλείεται καὶ παλαιότερη ἐκεῖ παρουσία τῆς. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὸν χῶρο τοῦ μοναστηριοῦ κτηριακὰ λείψανα τεμένους προχριστιανικῆς λατρείας, πιθανῶς τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος². Ἡ hostia πὸ προβάλλει στὴν ἐξωτερικὴ ΒΔ γωνία τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ³ καλεῖ καὶ ἐνθαρρύνει σὲ μιὰ τέτοια ἀναζήτησιν.

ΜΑΡΙΑ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1. Βλ. σ. 51 σημ. 3.

2. Γιὰ τὴ λατρεία τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος στὴν Μακεδονία βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονικὴ Πόλις. «Μακεδονικά» 5(1961-1963), 85.

3. Βλ. εἰκ. 6.

RÉSUMÉ

Marie Papageorgiou, Le village Χώστιανες du thème de Megléna.

En s'appuyant sur des témoignages linguistiques, historiques et folkloriques l'auteur identifie la localité du thème de Megléna Χώστιανες (Rouillard et Collomp, Actes de Lavra, no 47, Πρόσταξις d'Alexis I Comnène) avec le village vlachophone de nos jours Ὅσσηνι ou Ἀρχάγγελος, qui se trouve sur le mont Paikon.

L'auteur présume que le nom de cette localité est apparemment d'origine latine, derivant d'un supposé «Hostianus» qui doit signifier «Lieu de Victime» ou «Lieu de Culte caractérisé par l'offrande d'une victime». Selon toute apparence, un culte païen de caractère rural peut-être, fut exercé dans ce lieu par les grecs indigènes de la Macedonia Tertia. Ce culte n'a jamais été interrompu, parce qu'il fut remplacé par un autre, chrétien, mais du même caractère rural. Les Valaques, qui s'établirent plus tard dans la localité Χώστιανες, continuèrent l'exercice de ce culte.